وێنەو کاریکاتێرو تایپۆگرافیاو بڵاوکردنەوەیان لە ڕۆژنامەگەریی کوردیدا

نەژاد عزیز سورمێ

● بەشی دووەم ●

● بڵاوکردنەوەی وێنە لەنێوان ڕۆژنامەو گۆڤارو کتێب دا.

باوەکو لەچۆنیەتی چاپ و بڵاوکردنەوەدا جیاوازیەکی ئەوتۆ لە نێوان بڵاوکردنەوەی وێنە لە ڕۆژنامەو بڵاوکردنەوەی لە گۆڤاردا نەبێ، لەگەڵ ئەوەشدا گۆڤار (بەپێی ئەو لایەنەی تایبەتمەندی لێ وەردەگرێ) ماوەی لێخەوتانی زیاترە؛ چونکە یەکەم وەختێکی زیاتری لەپێشەو یەکی پاشیش بڵاوکردنەوەی تێدا ئاسان ترە بەوەی ئەوەندە پابەندی ئەو سنوورانە نابێ کە بۆ ڕۆژنامە کێشراون..

دیسان گۆڤار هەیە وێنە هەر بە دوایی بڵاوناکاتەوە؛ وەکو هێندێ گۆڤاری ئەدەبی، بە نموونە (نووسەری کورد) وەك لە پێشەوەیش باسمان کرد. بەڵام لە هەمان کاتیش دا گۆڤار هەیە ئەگەر لە ڕۆژنامە زیاتر وێنە بڵاونەکاتەوە کەمتر نییە، وەکو زۆربەی ئەو گۆڤارانەی تایبەتن بە منداڵان و هەندێ گۆڤاری دیکەی تەندروستیو پزیشکیو ئەوانەی تایبەتن بە لقەکانی زانست کە بەبێ وێنەی روون کردنەوە تێگەیشتنیان ئاسان نییە.

وێنەیش لە گۆڤاردا تەنانەت لەرووی قەوارەیشەوە لەگەڵ ئەوەی لە ڕۆژنامەدا بڵاودەکرێتەوە جیایە؛ بەهۆی ئەوەی ستوونەکانی ڕۆژنامە بەرتەسکترن لە هی گۆڤار، لە قەوارەی لاپەرەکانیش دا جیاوازن. ڕۆژنامە کەمتر وێنەی ڕەنگاورەنگ بڵاودەکاتەوە، وەکی دی گۆڤار ئەگەر وێنەی ڕەنگاو ڕەنگی هەر تێدا نەبێ بەرگەکەی ڕەنگاو ڕەنگە..

بەگوێرەی کتێب و چاپکراوی تریشەوە: هەموو کتێبێك مەرج نییە وێنەی تێدا بێ، ئەو کتێبانەی کە پێویستە وێنەیان تێدا بێ زیاتر ئەمانەی خوارەوەن:-

- کتێبەکانی خوێندن و پەروەردە.
- کتێبی تایبەت بە منداڵان.
- ئەوانەی وێنەی روون کردنەوەیان دەوێ، وەك کتێبە زانستیەکان فیزیا، کیمیا، زیندەوەرزانی، ئەندازە

ـیشکی‌و.. تاد.

- نەتڵەس و نەخشەکان، کە هەر خۆیان لە خودی خۆیان دا ـبی وێنەدارن.

- ئەو کتێبانەی تایبەتن بە هونەرە جوانەکان؛ تەشکیل، سینەما، شانۆ، مۆسیقاو... تاد.

- ئینسکلۆپیدیاو فەرهەنگەکانی زمان.

- ئەو باس و لێکۆڵینەوانەی لە دانشگاو لایەنی زانستی ترەوە لە شێوەی کتێب یا نامیلکە چاپ دەکرێن.

- ڤۆلدەرو نامیلکەکانی گەشت و گوزارو ئەوانەی بۆ پیشانگایان لەچاپ دەدرێن.

- ئەو بڵاوکراوانەی بە مەبەستی پیشان دانی چالاکی دەزگایەکەوە دەردەچن.

- نامیلکەو ڤۆلدەرەکانی بە مەبەستی راگەیاندن یا جاردانێکی بازرگانی یا پیشەسازی‌یەوە چاپ دەکرێن. بڕوانە وێنە (٩).

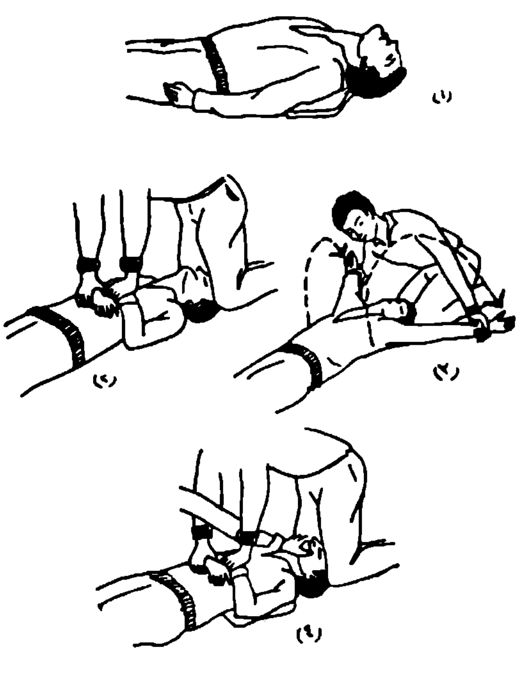

- وێنە (٩)

بەکارهێنانی وێنە (قەڵەمکێش) بە مەبەستی روونکردنەوە.

بڵاوکردنەوەی وێنە لە کتێبی کوردی‌دا سایلی رۆژنامەو گۆڤارەکانی هەمدیس رەمەکی‌و بێ پلان بووە، سوێندی کتێبەکانی قوتابخانە ناخۆم کە ئەوانیش لەسەر بناغەی کتێبە عەرەبیەکانەوە چاپ دەکرێن[٤١]، هەروەها چەند کتێبێکی دیکە کە زیاتر بە کۆشش و ماندووبوونی خاوەنەکانیانەوە بووە!

وێنە لە کتێبەکانمان دا بەزۆری نە پێرستی بۆ دەکرێ نە هێمایێکی دەبێ پێی بناسرێتەوە! ئەوە روونی‌و سافیشی لەو لاوە بوەستێ، کە هەندێ جار بڵاوکردنەوەو بڵاونەکردنەوەی وەك یەك لێ دێ!!

لەبەر ئەم چەند تاڵە رۆشنایی‌یەدا دەگەینە ئەوەی بڵێین بڵاوکردنەوەی وێنە لە رۆژنامەگەری‌و چاپکراوی کوردی‌دا هێشتا وەك پێویست بەهەند هەڵنەگیراوە، هەر چەندە هەندێ لە رۆژنامەو گۆڤارەکانی ئەم دوایی‌یە خەریکن نرخ و بایەخێك بە وێنە دەدەن، بە نموونە:ـ

رۆژنامەی (پاشکۆی عێراق) و گۆڤاری (تەندروستی‌و کۆمەڵ)و گۆڤاری (کاروان) و (رەنگین) تارادەیەك، بۆیەش دەڵێم (تارادەیەك)، چونکە زۆربەی ئەم چاپکراوانە: یەکەم پشتی تەواویان بە ئەرشیف و چاپکراوی دیکە بەستووە، دووەمیش هەندێکیان وا دەزانن بەزۆری بڵاوکردنەوەیە.. کە ئەمەش دوورە لەوەی چاپکراوێك بایەخ بە وێنە بدا، مەسەلەکە لە چەندێتی‌دا نی‌یە لەچۆنیەتی دایەو هەر ئەویشە چەندێتی دیاری دەکا.

بەم جۆرە دەگەینە ئەوەی کە وێنە رەگەزێکی بنچینەیی‌یە لە رۆژنامەو گۆڤارو کتێبیش داو ئەمرۆیش بەدەگمەن هەڵدەکەوێ چاپکراوێك وێنەی تێدا نەبێ.

● کورتەیەك دەربارەی گواستنەوەو لەچاپدان و گەورەو بچووك کردنەوەی وێنە ●

● گواستنەوەی وێنە:

جیهان ئەمرۆ وێك هاتووەتەوە.. بچووك بووەتەوە!! شۆرشی تەکنەلۆژی سەدەی بیستەم کە هەموو بوارێکی گرتووەتەوە لەوەندەی پێوەندی بە داهێنانەکانی سەر بە پێك

گەیشتن و ڕاگەیاندنەوە هەبێ ئەم جیهانەی پێك بەستووەتەوە: لەم سەری دونیا شتێك دەقەومێ لەوسەری دەبینرێو لەهەمان دەقیقەدا!

لەم ڕوانگـەیەوە ڕۆژنامەگەریی سوودێکی تەواوی لەو داهێنـانـە بینیوە[٤٢]، بەتایبەتیش لە گواستنەوەی وێنەدا؛ کە ئاژانسەکانی دەنگ وباس بە چوارئێقلیمی دنیایێ دا بڵاو دەکەنەوە.

ئێستا «لەڕۆژێك دا (١٨) هەژدە ملیار وێنە دەگوێزرێتەوە[٤٣]» جا ئەگەر دوێنێ بەهۆی سەختیی دروست کردنی کەلیشەوە بڵاوکـردنـەوەی وێنـە ئاسان نەبووبێ، ئەمرۆ نەك هەر چاپ کردنی ئاســان بووە، بەدەگمــەنیش نەبێ ناوی کەلبشــە بۆ ڕۆژنـامــە لەنــاو ناوان نەماوە. هەر ئەوەش نا گواستنەوەیشی ئاسان بووە[٤٤]، بۆیە جاران کە پێشبرکێ لەسەر ناردنی هەواڵ و دەنگ وباسەوە دەکرا، ئەمرۆ فرکێن فرکێن لەسەر ناردن و گواستنەوەیەتی.

ئێستا با بزانین وێنە چۆن دەگوازرێتەوەو چۆن دەگاتە ڕۆژنامە؟

وێنە بەم ڕێگایانەی خوارەوە دەگاتە ڕۆژنامە:

یەکەم/ بەهۆیەکانی گواستنەوەی ئاسایی:ـ

- بەدەست (کە ئێستا زۆر دەگمەنە)
- بە هۆیەکانی گواستنەوەی زەمینی وەك: ئوتۆمبیل و شەمەندەفەر.
- بەهۆیەکانی گواستنەوەی ئاسمانی (فڕۆکە).
- بەهۆی دەریاوە، کەشتیو پاپۆر.

دووەم/ بەهۆی ئاژانسەکانی دەنگ وباس، کە لقێکی تایبەتیان بۆ ناردن و وەرگرتنی وێنە تەرخان کردووە.

ئەم ئاژانسانەیش بەهۆی؛ ڕادیۆی تایبەت بە گواستنەوەی وێنە (ناردن و وەرگرتن).

گواستنەوەی وێنەیش بەڕادیۆ ئەمرۆ بۆ ڕۆژنامەگەریی نوێ بووە بە پێویستییەکی پێویست. جێی باسە کە «شەڕی جیهــانــی دووەم کارێـکـی باشی کردەســەر گواستنــەوەو بڵاوبوونەوەی وێنە بەڕادیۆ[٤٥]».

گواستنەوەی وێنەیش بەڕادیۆ چۆن دەبێ؟

ساڵی ١٩٢٨ توانرا وێنە بەبێتەل بگوێزرێتەوە، ئەویش **بەهــۆی گۆڕینی** بەهــای تیشکیی لەسێبەرو نیمچە سێبەرو **ڕوناهی** بە شەپۆلی کارەبایی کە لەگەڵ تیشکە ڕووناکییەکان دا **هاوڕێژە** بن[٤٦]

کارەکــەیش بەکـورتی بەم جۆرە ئەنجـام دەدرێ: ئەو **وێنــەی** مەبەستە بینێرن دێنن لە لوولەیێکی دەگرن کە لە نێو **ئامــێرێکی تایبــەتیدا** بە دەوری خۆیدا دەخـولێتــەوە. **هەر بەهــۆی ئەو ئامــێرەیشــەوە** وێنــەی شوێنــە سپییــەکـان بە هاوێنــەیــەکی ورد لەشێــوەی هێـڵ دا دەگـیرێ پاشان بەها

تیشکییەکان دەبنە شەپۆلی کارۆموگناتیسی بۆ ئامێرێکی دیکە دێن کە بە تەل بە ئامێری یەکەمەوە بەندەو لەهەمان کاتیش دا بەو نێردانەی شەپۆلەکان بەڕەڵڵای هەوا دەکەن[٤٧]. بڕوانە وێنە (١٠)

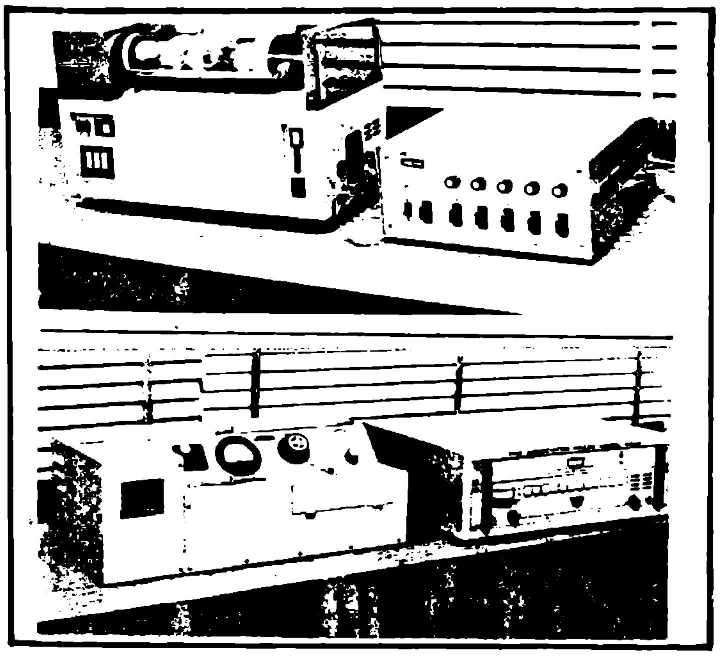

- وێنە (١٠)

ئامێری ناردنی وێنە

ئامێری وەرگرتنی وێنە

دەگۆڕێ، **بەکورتی**: لە جۆری چاپی (لێتەرپرێس)دا، وێنەو قەڵەمکێش و نەخشـەو هەرچییـەك بێ لە دەقـەکـە ... پێویستە کەلیشە بکرێ واتە زەنگ بکرێ، لە هەندێکیان دەبێ کەلیشەکان لەداریش چەسپ بکرێن تا بگاتە ئاستی دەقە چنراوەکە

لەم جۆرەدا وێنەکە بەو تەرزە ساف و روون دەرناچێ، مەگەر چا... رێکی کارامەی لەسەر بێو چاپەکە یەکجار پاك بێ. دوای کەلیشە کردنیش ناکرێ دەسکاری بکرێو گەورەو بچووك بکرێتەوە.

بەڵام لەجـۆری ... چاپی ئوفسێت دەنـاسرێو ئەمـڕۆ زۆربەی چاپکراوەکانی دنیا پەیرەوی ئەم رێگایە دەکەن جگە لەوەی لە چاپ دانی ئاسـانتـرە، لەبارترو ساف و روونتریش دەر چێ، هەر وەختێ بشمانەوێ گەورەو بچووکی دەکەینەوە...

دیسان ئەم رێگایە وەختیشی زۆر ناوێ.

چاپکردنی وێنەیش بەرێگای ئوفسێت بەم جۆرە دەبێ:

با لەوە دەست پێ بکەین کە (وێنە) دوای ئەوەی لەسەرچاوە جیـاجیـاکـانی باسمـان کردن دەگاتە رۆژنامە.. دەرهێنەر یا سکرتێری نووسین، پێش هەموو شتێك دوای ئەوەی ئەو وێنەو قەڵەمکێشانە دیاری دەکا کە بڵاو دەکرێنەوە، ئەوجار فۆتۆگراف و قەڵەمکێشەکان لێك جیا دەکاتەوە، چونکە هەر وێنەیەك هێڵکار بێ (Line) لەگـەڵ دەقـە چنـراوەکـە وێنـەی دەگـیرێ، بەڵام فوتـۆگـرافـەکـان لە نەخشـەسـازیو دەرهێنـان دا تەنهـا پ...ەرەکـانیـان دەسنیشان دەکرێو لە وێنەگرتن بە کوللەیی (شـبك) وێنەیان دەگیرێ[٤٩].

دوای ئەمـانە وێنەکان دەنێردرێنە (بەشی وێنەگرتن)، لەبەشی وێنـەگـرتن دا دوای ئە...ی وێنـەی دەگـیرێو لە دەرمـانی بەدیـارخستن و چەسپ بوون هەڵدەکێشرێو لە نێگـەتیفەوە دەکـرێ بە پۆزەتیف، یاخـود هەروا دەهێڵرێتـەوە (بـەپێی پێـویست و راسپاردنی بەشی هونەریی یا سکرتێری نووسین) وشك دەکرێتەوەو دەنێردرێتە بەشی مۆنتاژ.

لەبـەشی مۆنتـاژیش بەپێی پێوەری چاپکراوەکە لەگەڵ دەقی وێنـەگـیراودا رێـك دەخـرێو ئەوجار دەنێردرێتە بەشی

ئامـێرەکـانی وەرگـرتنیش هەر بەو چەشنـەن بەڵام بە شێـوەیـەکی پێچـەوانەیی؛ «ئەوان شەپۆلی کارۆموگناتیسی لە رێگـای تەلی هەوایییـەوە (ئـانتێنـا) وەردەگـرن، تەلەکانیش بەدەوری خۆیـان بە ئامـێری وەرگـرتنـەوە (رادیۆ) پێوەندن، ئەویش بە ئامێرێکی تر کە شەپۆلی کارۆموگناتیسی دەکاتەوە بە بەهـا تیشکییـەکـان و بەم جۆرە تیشکـەکـانیش دێنە سەر رووبێکی هەستتدارو... تاد[٤٨]». بڕوانە وێنە (١١)

سێیەم/ بەهۆی تەلەفۆن: ئەم رێگایەش زیاتر پەیامنێرەکانی رۆژنامە بۆ زووتر گەیاندنی وێنەو شتیتر بەکاری دێنن. ئامـێرێکی بچـووکـەو لە تەلەفـۆنی دەبەستن، لەوسەریشەوە رۆژنامە بەهۆی ئامێرێکی تایبەتی دیکەوە وێنەکان وەردەگرێ.

چوارەم/ بەهۆی ئامێری تەلفۆتۆی تەماتیکی؛ ئەم ئامێرەیش لەم دوادواییانە داهێنرا؛ لەخۆرا وێنە وەردەگرێ بێ ئەوەی کەسی لەسەر بێ، بەڵکو بەپێی فەرمانەکانی ئامێری نێرەرەوە کار دەکا.

● **چاپکردنی وێنە** :

لەچـاپـدانی وێنـە بە رێگـاکانی چاپ کردنەوە بەندەو

- وێنە (١١)

تەلـەبینیـك کە گواستنەوەی وێنە بەهۆی رادیۆوە روون دەکاتەوە.

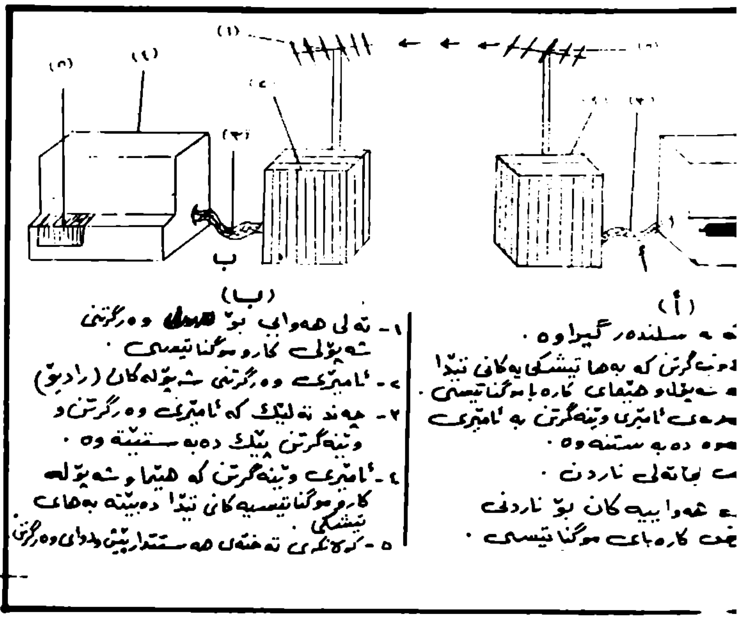

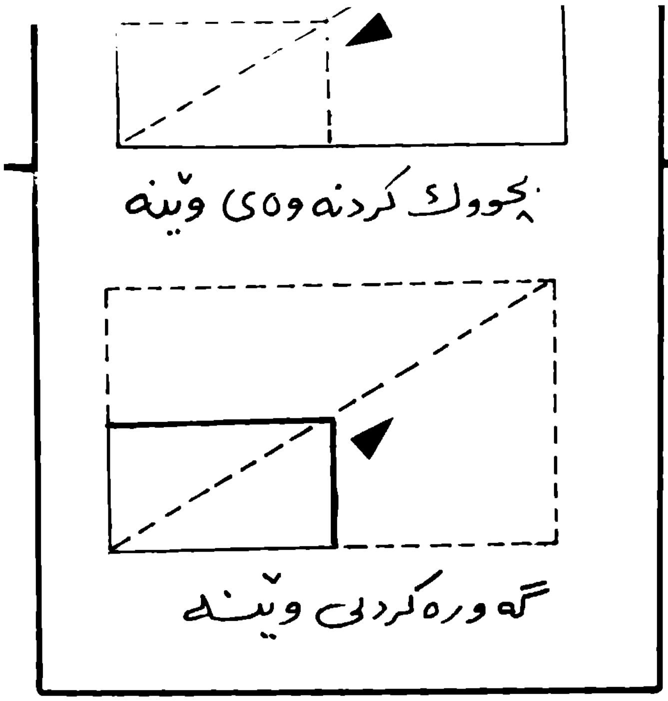

- وێنه -
بچووك كردنه‌وه‌و گه‌وره‌كردنی وێنه‌و ته‌مه‌كێش

وێنه‌گرتنی سه‌ر پلێت (كۆنتاك) كه به‌هۆی تیشكی زۆور ونه‌وشه‌ییه‌وه وێنه‌ی ده‌گرێته‌وه. دواجار ده‌نێردرێته به‌شی چاپ و نه‌ نوونه‌ (سلندەر)ی مه‌كینه‌ی چاپكردن ده‌گیرێ‌و ده‌ست به‌ چاپكردنی ده‌كرێ. له‌م چه‌شنه چاپه‌دا ده‌توانین تاراده‌ی پتر له (١٠٠) هه‌زاری پێ چاپ بكه‌ین، چه‌ندی چاپی لێته‌ره توانای ئه‌و هه‌نده‌ی نی‌یه. بڕوانه وێنه (١٢).

● **گه‌وره‌كردن و بچووك كردنه‌وه‌ی وێنه.**

هه‌ر وێنه‌یه‌ك كه ده‌گاته رۆژنامه مه‌رج نی‌یه به قه‌واره‌ی خۆی بلاو بكرێته‌وه، وێنه هه‌یه زیاد له پێویست گه‌وره‌یه‌و به‌پێچه‌وانه‌وه‌میش هه‌یه بچووكه‌و پێویست ده‌كا گه‌وره بكرێ؛ بۆیه ده‌رهێنه‌ری هونه‌ریی ناچار ده‌بێ به‌پێی قه‌واره‌ی لاپه‌ره‌كه‌و جۆرو بایه‌خی وێنه‌كه‌و سیاسه‌تی ده‌رهێنانی چاپكراوه‌كه ده‌ستكاری بكا.

ئاسانترین رێگای گه‌وره‌كردن و بچووك كردنه‌وه‌ی وێنه‌یش (هه‌ر وێنه‌یه‌ك) به‌م جۆره‌یه: ئێمه ده‌زانین شێوه‌ی وێنه لاكێشه‌یی‌و چوارگۆشه‌یی هه‌یه، جا بۆ نموونه ئه‌گه‌ر وێنه‌یه‌كمان هه‌بێ به پانای ١٤ سم و درێژایی ٢٠ سم و ویستمان ببێ به ١٥سم، هێڵێك له‌م سه‌رو ئه‌وسه‌ری وێنه‌كه ده‌كێشین تا ته‌وره‌ی وێنه‌كه پێك ده‌هێنی. پاشان به‌پانی ١٥سم ده‌پیوین و هه‌ر له‌و پنته‌یشه‌وه هێڵێكی درێژ وه‌رده‌گرین، به‌رزیی ئه‌م هێڵه ده‌كاته به‌رزی وێنه‌كه (پانی) دوای بچووك كردنه‌وه‌ی. گه‌وره‌كردنیشی هه‌ر به‌و جۆره ده‌بێ، به‌ڵام به‌پێچه‌وانه‌وه، ئه‌مجاره هێڵی ته‌وه‌ره بۆ ده‌ره‌وه‌ی وێنه درێژ ده‌بێته‌وه[٥٠]. ته‌ماشای وێنه (١٣) بكه.

● **نوێشكێك له‌باره‌ی چاپكردنی وێنه‌ی ره‌نگاو ره‌نگ**

له‌چاپدانی وێنه‌ی ره‌نگاو ره‌نگ دیارده‌یه‌كی دیكه‌ی پێشكه‌وتنی چاپ و رۆژنامه‌گه‌ری‌یه.. سه‌باره‌ت به‌وه‌ی كه وێنه‌ی ره‌نگاوره‌نگ پێویستی به ره‌نگ رێژی‌و ته‌كنیكێكی تایبه‌تی هه‌یه.

له‌چاپكردنی وێنه‌ی ره‌نگاو ره‌نگ دا (فوتوگراف بێ یا تابلۆ)، هه‌ر ره‌نگێك ده‌بێ فلیمێكی هه‌بێ، هه‌ر فلیمێكیش پێویسته به‌پێی ره‌نگه‌كه‌یه‌وه تۆنێكی تایبه‌تی بدرێتێ، ئه‌مه‌ش به به‌كارهێنانی فیلته‌ری تایبه‌تی‌یه‌وه ده‌بێ كه له‌هاوێنه (عدسه)ی كامێراوه ده‌گیرێ‌و به‌م جۆره ته‌نیا ئه‌و ره‌نگه

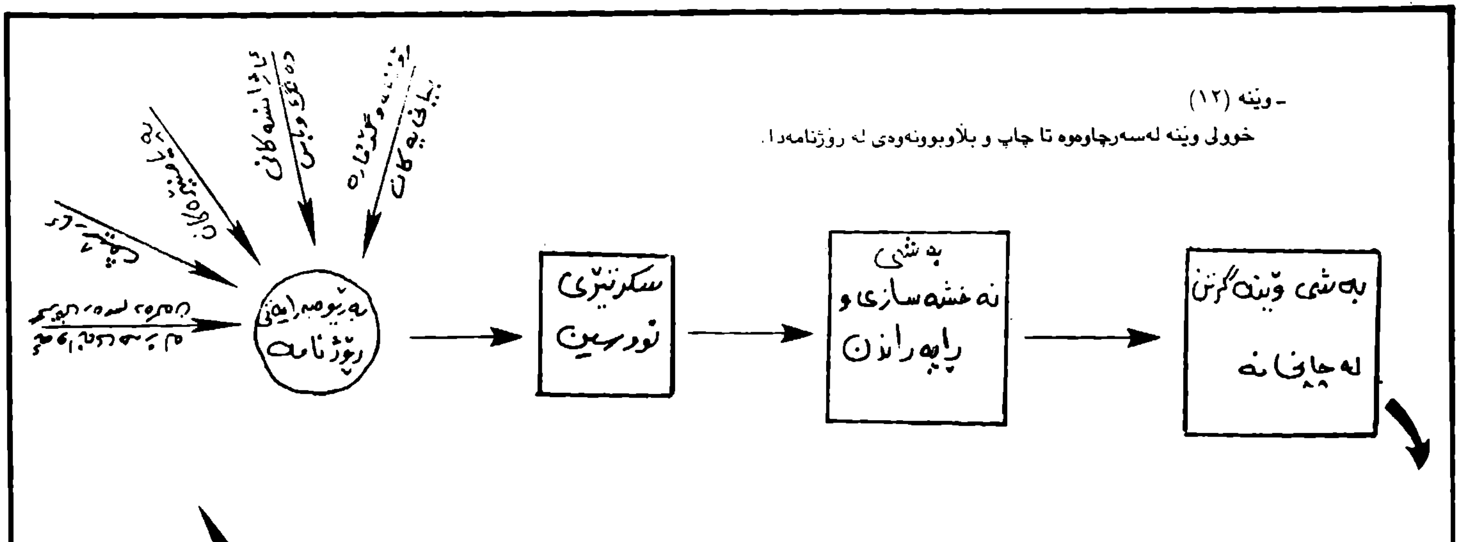

- وێنه (١٢)
خوولی وێنه له‌سه‌رچاوه‌وه تا چاپ و بلاوبوونه‌وه‌ی له رۆژنامه‌دا.

هەڵیدەمژێ	دەپەڕێتەوە	رەنگی خۆی
شین+سەوز+سور		رەش
سەوز + سور	شین	شین
شین + سور	سەوز	سەوز
شین +سەوز	سور	سور
شین	سەوز+ سور	زەرد
سەوز	شین + سور	مۆر
سور	شین + سەوز	لەیلەبی/لاژوەردی
	شین +سەوز+سور	سپی

- وێنە (١٤)
دەرکەوتنی وێنەو رەنگەکانی لە رەنگڕشتن دا.

تێدەپەڕێنێو ئەوانی دی هەڵدەمژێ؛ بۆ نموونە فیلتەری پرتەقاڵی رەنگی سوورو زەرد تێدەپەڕێنێو شین هەڵدەمژێ، ئیتر شوێنە شینەکانی ناو وێنەکە دەرناچن و هەر بە سپی دەمێننەوەو رەنگەکانی تریش هەر بەو چەشنە «فیلتەری سەوز بۆ ئامادەکردنی رەنگی سوورو هی بنەوشەیی بۆ رەنگی زەرد بەکار دەهێنرێ[٥١]» - بڕوانە وێنە (١٤).

واتە هەر وێنەیەکی رەنگاورەنگ چوار فلیمی دەبێ، لە هەموویان کراوەو سپیپات تر لە چاپ کردن دا بۆ رەنگی رەش بەکار دەهێنرێ، چونکە ئەو رەنگە لە چاپکردنی وێنەی رەنگاو رەنگ دا پتر بۆ دیاریکردنی پلەیی سێبەرو ئادگاری وێنەکەیە..

لەهەموانیش تۆختر بۆ رەنگی زەرد، چونکە زەرد هەر خۆی سپیپاتە، بۆیە دەبێ فلیمە تۆخەکەی بۆ بەکار بێ.

ئەم مەسەلەی رەنگ رشتنەیش بەپێی تۆنی رەنگەکانی وێنەکە دەگۆڕێو لەهەمان کاتیشدا بەپێی شارەزاییو ئەزموونی وێنەگرەکە خۆی، هەر چەندە ئێستا لەگەڵێك شوێن دا ئامێری تایبەتی ئەم کارەی ئاسان کردووە.

پاشان فلیمەکان لەبەشی مۆنتاژدا چارەسەر دەکرێن، مەبەستیشمان لە چارەسەرکردن ئەوەیە کە پێك دەگیرێن و پێوەرەکانیان دیار دەکرێ تاکو کە فلیمەکان دەخرێنە سەر پلێت رەنگەکان شوێنی خۆیان بگرن و لەسەریەك دانەکەلێن لەکاتی چاپکردن دا.

بەم پێودانگە دوای ئەوەی دەخرێتە سەر پلێت لە سلندەری چاپکردن دەگیرێو رەنگ، رەنگ، یا دوو، دوو، یا هەر چواری بەدوای یەکەوە بەپێی رادەی پێشکەوتوویی مەکینەی چاپ لەچاپ دەدرێ. دەبێ ئەوەش بزانین کە رادەی جوان دەرچوونی وێنەی رەنگاو رەنگ لەچاپ دا؛ ئەوەندەی بە چۆنیەتی رەنگڕشتن و کارامەیی کرێکاری چاپەوە بەندە ئەوەندە بە جۆری مەکینەکەوە بەند نییە، ئەگەرچی مەکینەی چاپیش گرنگ بێ.

● کامێرای رۆژنامەنووس یا قەڵەمی وێنەگر (دەربارەی بنەماو سیفەتی وێنەو وێنەگری رۆژنامەنووسیی)

(دەبێ وێنە بە هەمان
بایەخ پێدانی لەرادەبەدەر
لە دەربڕین و کار تێکردن بێ
کە هونەرمەندە مەزنەکان بە
تابلۆیەکانیان داوە ..
مارسیل کارنێ[٥٢])

وتمان رۆژێ (١٨) هەژدە ملیار وێنە دەگوێزرێتەوە، بەڵام داخۆ لەو (١٨) ملیارە چەند وێنە سەرنجی خوێنەر رادەکێشێ؟

بێگومان وەڵامی ئەم پرسیارە هەروا ئاسان نییە، دەشێ بگاتە ئەوەی پێویستی بە چەندین لێکۆڵینەوەو بەدواداچوونی سیسیۆلۆژیو سایکۆلۆژیو تەنانەت هەندێ لێکۆڵینەوەی مەیدانیشەوە هەبێ..

لەم روانگەیەوە هەوڵ دەدەین، وەك ئەوەی سیفەتی وێنەگری رۆژنامە بخەینە روو، هەروایش بنەماو سیفەتی وێنەی رۆژنامەنووسیی دیاری بکەین، ئەوجار پێدەکەوین داخۆ تا چ رادەیێك رۆژنامەگەریی کوردی وێنەی وەك پێویستیەکی رۆژنامەنووسییو رەگەزێکی تایپۆگرافی بەهەند هەڵگرتووە.

● بنەماو سیفەتەکانی وێنەی رۆژنامەنووسیی لەبڵاوکردنەوەدا

زۆر کەس کە وشەی (فوتۆگراف) دەبیەن یەکسەر بیریان لە قاوخێکی تەسك گیر دەبێ بەوەی فوتۆگراف لای ئەو کەسانە گواستنەوەیەکی وشکی واقیعی دەوروبەرەو هیچیتر!!

ئەوەی راستە مەسەلەکە بەپێچەوانەوەیە، کە گوتراوە

وێنـەیـەك لە ڕۆژنـامـەدا جێگـای سەدان وشـە دەگرێتەوە بەخـۆڕایی نەگوتراوە، ئەگەرچی دەگونجێ هەندێ جار دەیان وێنە جێگای وشەیەك نەگرێتەوە، کەواتە مەسەلەکە ئەوەندەی بە چۆنیـەتی‌یەوە بەندە، ئەوەندە بەند نی‌یە بە چەندیەتی‌یەوە چونکە «وێنەی فۆتۆگرافی هەرگیز ڕەنگدانەوەیەکی سەراپاگیرو خرگـرەوەی واقیـع نی‌یـە.. فۆتـۆگـراف دەربڕی هەڵبژاردنی کۆمەڵێك سیفەت و بنەمای فیزیکی شتە وێنەگیراوەکەیە»[٥٣].

کەواتە لێرەدا قەڵەمی وێنەگر کە کامێراکەیەتی دەوری خۆی دەبینێ، وەلێ قەڵەم نەك وەکو چیلکە دارێکی ڕەق و لووس، قەڵەم بەو دەست و پەنجانەوە کە بیر ڕابەرایەتیان دەکا.

هەر لەو گۆشـە نیگـایـەوە دێـین ئادگـارو سیفـەتی وێنـەی ڕۆژنامەنووسیی دیاری دەکەین.

بەش بەحـاڵ؛ بە قەد ئەو ئەزمـوونـۆکـەی خۆم لە ڕۆژنـامـەگـەریدا، بنەماو سیفەتی وێنەی ڕۆژنامەنووسیی، ئەوەی بشێ لە بڵاوکـردنـەوەیدا پەیـامی خۆی بگەیێنێ لەم خاڵانەی خوارەوەدا دەبینم:

١- پێـویستە ڕوون و ساف و دەربڕ بێ، واتە لێڵ و تێکەڵ و پێکەڵ نەبێو یارمەتی خوێنەر بدات بۆ تێگەیشتنی تێکستەکە نەك سەری لێ بشێوێنێ.

٢- مەبەستی تێکیستە نووسراوەکە بگەیێنێ، واتە هەر تیرەو لە کەنـدالێـك نەبێ، وێنـەکـە مەبـەستێـك بگـەیێنێ، تێکستە نووسراوەکەیش مەبەستێکی دی[٥٤].

٣- بۆ پڕکردنەوەی بۆشایی نەبێ و بەس، بەڵکو وێنەکە ئەوەی دەبەردابێ ببێ بە تەواوکەری بابەتە چاپکراوەکە وەکو زۆر جار لە ڕۆژنامەو گۆڤارەکانی خۆمان دەبینین کە تەنیا بۆ پڕکردنەوەی بۆشایی‌یەو هیچیتر[٥٥]!!

٤- لە بابەتی دەقەکە دەرنەچێ بە شێوەیەك بیری خوێنەر لە کاتی خوێندنەوە بەلایەکی دیکەدا ببا، بەپێچەوانەوە بێ.. بە هۆی جێگیرکردنی دەقەکە لەبیریدا.

٥- کاریگـەر بێ: بەو مانـایەی ببێتە هۆیەك بۆ خوێندنەوەی بابەتە نووسراوەکە نەك لەبەر بێزرانی.

٦- کەم تاکـورتێکی بەڵگـەنـامەیی بنوێنێ بەگوێرەی دەورو بەهای ڕووداوەکان، هەروەها بەگوێرەی ئەو شوێن و کەسانەوە کە بەشدارییان لە بوونی ئەو ڕووداوانەدا هەیە.

٧- بەژیانەوە پەیوەست بێو دەربڕی ژیان بێ.

٨- نەبێتە هۆی ڕوشاندنی ڕەوشتی کەس وەك (تاقە کەس) و هەروەهـا بۆنی پیاهەڵدان و پڕوپاگەندەی بۆ کەسانی دیاری کراوەوە تێدا نەبێ.

٩- لەگـەڵ سیـاسـەتی ڕۆژنامە یا گۆڤارەکەدا بێتەوە، چونکە ئەگەر وا نەبێ خوێنەر بڕوای بە ڕۆژنامەکە لەق دەبێ، بەم پێیە دەورێکی پاشقەبڕی دەبێو مەبەست ناگەیێنێ.

١٠- لەڕووی قەوارەوە تا بکرێ گەورە بێو نووسینی لەسەر نەبێ.

١١- لەگۆشەیەکی لەباروە گیرابێو زادەی کاتی شیاوی خۆی بێ.

لەبـەر ڕۆشنـایی ئەم خاڵانـەدا، کەم وا ڕێك کەوتووە وێنەیەکی لەو شێوەو ڕەنگەمان لە ڕۆژنامەو گۆڤارەکانی خۆمان دا بەرچاو کەوتبێ.

ئەگەر هەندێ وێنەو قەڵەمکێشیش لە ڕۆژنامە یا گۆڤارێك بڵاوکرابێتەوەو سەرنجی ڕاکێشابێ، زیاتر بەهۆی کارامەیی‌و وەستـایی بووە لە نەخشـەسازیدا نەك خودی وێنەکە، وەك ئەوانـەی لە ڕۆژنـامـەی (هاوکاری) ساڵانی حەفتا و گۆڤاری (تـەنـدروستی‌و کۆمـەڵ)و زۆربـەی ژمـارەکـانی گۆڤـاری (کاروان[٥٦])، کە ئەوانیش زیاتر جێ پەنجەی هونەرمەند (محمد زادە) یان پێـوە دیـارە[٥٧]، ئەم هونـەرمـەنـدە بێجگـە لەوەی خۆشنـووسێکی چاکـە؛ وەك نەخشەسازێکی هەرە کارامەیش جێی خۆی لە ڕۆژنامەگەریی کوردیدا کردووەتەوەو زۆربەی ڕۆژنامەو کتێبە کوردی‌یەکانیش جێ پەنجەی ئەویان بەسەرەوەیە...

● وێنەگر

لەژیان دا هەموو شتێك شایانی وێنەگرتنە، لە سادەترین شتەوە بگرە تا دەگاتە ئاڵۆزترینی، بەڵام گرینگ ئەوەیە وێنەگری ڕۆژنامە (بەرێکەوتن لەگەڵ ڕۆژنامەنووس) بزانێ کامێراکەی (کە بۆ ئەو وەك قەڵەمی ڕۆژنامەنووس وایە) چۆن بەکار دێنێو ڕووی لە چ گۆشـەیـەك دەکاو بۆچی؟ چونکە وێنەگریش وەك ڕۆژنامەنووس لەبەرابەر ڕای گشتیدا بەرپرسیارە، سەرەڕای

ئەوەش دەبێ وەك هونەرمەندێك کەسایەتی خۆی بچەسپێنێ، بەرادەی ئەوەی لەنێو وێنەکەیدا ببینرێتەوە، وەك چۆن نووسەر لە نووسینەکانیدا دەبینرێتەوە.

بەو پێیەوە دانگەوە وێنەگری ڕۆژنامە دەبێ لانی کەمی ئەم سیفەتانەی خوارەوەی تێدا بێ:

١- ئاگاداریەکی تەواوی لە هونەری ڕۆژنامەگەریدا هەبێو لە رادەی مەسئولیەتی ویژدانیو قانونی خۆی باخەبەر بێو بزانێ چ دەکا؟

٢- سەری تەواوی لەتەکنیکی وێنەگرتن و بەشەکانی کامێراو فلیم دەربچێو لەکاتی پێویست دا بتوانێ چاکی بکاتەوە. هەروەها لە شۆردنەوەو چاپ کردنیش بزانێ.

٣- لەخۆرا پێدا نەدا وێنە بگرێ؛ هەمیشە هەوڵ بدا وێنەی ئەو شتانە بگرێ خزمەتی بابەتەکەی دەکەن[58]؛ نەك وێنەی سەر تۆزی بن ئالۆز، لە رووکەش دا ساف و ڕوون وەکی دی هیچ نەکەیێنێ.

وێنەگری ڕۆژنامە دەبێ ئەوە بزانێ کە بەوێنەکانی دەچێتە مێژووەوە.

٤- لانی کەمی هەستی ڕۆژنامەنووسیانەی تیا بێ، ڕێزی پیشەکەی خۆی بزانێو بگرێ. چونکە «وێنەگری بێ شعور کە رووداوە تراجیکۆمیدیەکانی ژیان کاری تێ ناکەن بۆ ڕۆژنامە دەست نادا!»[59].

٥- هەمیشە هەوڵ بدا لایەنی ڕاستەقینەی بابەتەکە بخاتە روو، چونکە «وێنە هەر چۆنێك بێ حەقیقەت تەواو دەرنابرێ بەڵکو دەربری بارێکی تایبەتیە»[60].

٦- ئەوەی تێدا بێ پێش وێنەگرتن پلانێك بۆ خۆی لەبەر چاو بگرێ، بەتایبەتیش لەو کاتەیدا دەبەردابێ وێنەی کۆنگرەیەك یاخود کۆبوونەوەیەکی گشتی بگرێ، بەرێککەوتن لەگەڵ ئەو ڕۆژنامەنووسانەی لەگەڵیدا دەبن.

٧- بزۆز بێو کامیراکەی هەمیشە سوار بێ.

٨- لەگەڵ هاورێ ڕۆژنامەنووسەکانیدا بێتەوەو پێوەندی بە بەشەکانی ڕۆژنامەکەیەوە پتەو بێ، بەتایبەتیش بەشی وێنەگرتن لە چاپخانەداو هەروەها بەشی مۆنتاژ.

٩- لەوە ئاگادار بێ ئەو وێنەی دەیگرێ نەچێتە قاوخی پروپاگەندەی تایبەتیەوە بۆ کەسێك یا کۆمپانیایەك و... تاد.

- دواجار «کارامەیی وێنەگر تەنیا لە دەرك کردنی نیەو بەوەی بینەراوان تۆمار دەکاو بەس، بەڵکو لە حەقیقەتی دەربرینی هەڵوێستێکە، ئاخر وێنەگریش وەکو نیگارکێش و شاعیر پرسیاری هەیە...!»[61].

● لە نێوان لاساییکردنەوەو داهێنان دا (پێوەندی وێنە بە دەرهێنانی ڕۆژنامەنووسیەوە)

بەلای منەوە ناوەرۆکی ڕۆژنامەو گۆڤارو چاپکراوی دیکە هەمیشە لە ڕواڵەتی گرینگ ترو لەپێش ترە، بەڵام ئەمە وا ناگەیێنێ لە سەردەمی شۆرشی تەکنەلۆژیای تیژڕۆو داهاتنی چەندین هۆی پێك گەیشتن و ڕاگەیاندنی دیکە کە تەنانەت گەڤ لە ڕۆژنامەگەری هەرە پێشکەوتوویش کردووە چ جای ڕۆژنامەگەریی کوردی کە لە زۆر رووەوە هەژارە، ئا لەم سەردەمەدا نەخشەسازیو دەرهێنانی هونەری ڕۆژنامەیش لەپاڵ ناوەرۆك دا بایەخی خۆی دەسەپێنێ، کە لەمەشدا کەرەستەکانی دەرهێنان لە وێنەوە تاکو تایپۆگرافیاو هۆیەکانی لێك جوداکردنەوەی تێکستەکان و دەرخستنیان لەسەر رووپەری ماکێتی ڕۆژنامە دەورێکی باڵا دەبینن.

ئەگەر بەخێراییش بێ چاوێك بەو ڕۆژنامەو گۆڤارە کوردیانەدا بگێرین دەبینین لەڕووی دەرهێنانەوە بەگوێرەی ڕۆژنامەگەری ناوچەکە لاواز بوون، ئەوەش بێگومان بەهۆی بارودۆخی ئەوسای کورد خۆی بووە...

زۆربەی ڕۆژنامەو گۆڤارەکانی بەراییمان لەلایەنی دەرهێنانی ڕۆژنامەنووسیەوە زیاتر لە دەرهێنانی کتێبەوە نزیك بوون لەوەی لە هی ڕۆژنامە، ئەوەش بەهۆی هەژاریان لە بەکارهێنانی ئەو کەرەستانەی لە پێشدا باسمان کردن، لەگەڵ ئەوەی هەندێکیان سیستەمی ستوونیشیان بەکار هێناوە کە زۆر کەم لە کتێبان دا بەکار دێ لەوانەیش یەکەمین ڕۆژنامەی کوردی؛ (کوردستان - ١٨٩٨)و گۆڤاری وەکو (ڕۆژ کرد - ١٩١٣) و (ڕۆژ کردستان ٩٢٢)

ئێمە لێرەدا زیاتر مەبەستمان لە پێوەندی وێنەیە

(فۆتۆگراف و قەڵەمکێش) بە دەرهێنانی ڕۆژنامەوە هاوڕێ لەگەڵ ئەوەشدا بەکورتی لە خودی دەرهێنانیش دەدوێین.

وێنە وەکو ڕەگەزێکی پێویست بۆ ڕۆژنامە لەپاڵ مانشێت و ناونیشـان و تێکستی چاپکراوو کەرەستەکانی تایپۆگرافیاو بۆشایی نێوانیان لە دەق بترازێ دەوری لە هەمووان لەپێشترە، ئەگـەرچـی دەقـی نووسراویش زۆرجـار بەبـێ وێـنـە ئەو کاریگەرییەی نابێ وەك ئەوەی لەگەڵ وێنەدا دەیبێ.

ئەگـەر خوێنـەر یان بخـوێن ڕۆژنـامـە هەمـووی نەشخـوێنێتـەوە، چاو بە مانشێت و تایتلەکـانیدا دەگێڕێو وێنـەکانیشی دەبینێ... بۆیە هەڵبژاردنی لەبارو ڕێکخستن و هونەر کاری لە بڵاوکردنەوەی وێنە خزمەتێکی بەرچاوی ڕۆژنامە دەکـەن و سەرنجیشی زیـاتـر بۆ ڕادەکێشن، دیسـان وێنەی ڕۆژنامەنووسیی دەورێکی چاکیش لە دروست بوون و پێکهاتنی هارمۆنیای لاپەرەکانی ڕۆژنامەدا دەبێ.

دەرهێنانی هونەریی ڕۆژنامە بە شێوەی چاپەوە بەندە، لەچاپی لیتەرەوە تا بە ئێستارا دەگا کە ئۆفسێتە.

جاران سکـرتـێری نووسـین هەر خۆیشی دەرهێنـەر بوو، لەم ڕووەوەیش کرێکـارانی چاپخـانـە یارمـەتییان دەدا. ئێستا ڕۆژنـامـەکـان هونـەرکـاری تایبەتیان هەیەو لەو سەریشەوە هۆیەکانی چاپ کردن دەرهێنانی ڕۆژنامەیان ئاسانتر کردووە، لەگـەڵ ئەوەشـدا ڕۆژنامەو گۆڤارەکانمان باوەکو لەم بارەیەوە جۆرە پێشکـەوتنێکیـان پێوە دیار بێ نەیان توانیوە خۆیان لە لاسایی کردنەوەی ڕۆژنامەو چاپەمەنییە عەرەبییەکان ڕزگار بکـەن، تەنانەت هەندێ لەو ڕۆژنامەو گۆڤارانە بایەخیش بەم مەسەلەیە نادەن!!

لەوانـەیـە وەستـاییو دەست ڕەنگینی نەخشـەسـاز سەرنجی خوێنـەر بۆ نووسینێکی بێپێـزیش ڕابکێشێ، بەڵام گومانی تێدا نییە دەقی بەپێزو بە برشت بە دەرهێنانێ هونەری ڕەونەقدارتر دەبێ.

یەکێـك لەو خاڵانـەی کە پێم وایـە تایبەتمەندییەك لە ڕووی دەرهێنانی هونەرییەوە بۆ ڕۆژنامەگەریی کوردی پێك دێنێ چۆنیـەتی بڵاوکردنەوەی وێنەیە، بەتایبەتیش کە بواری ئەوەی تێدا هەیە شان بەشانی نووسین بڵاو بکرێتەوە.

دەرهێنـەر دەتـوانێ زۆر شێـوە بە وێنـە بدا لەگـەڵ ڕەچاوکردنی سیاسەتی ڕۆژنامە[62]، هەر بە نموونە:

★ **شێوەی ڕاست و چەپ (لاونیو)**: وێنە کە بە قەوارەی یەك ستوون بڵاو بکرێتەوە ئەم شێوەیەی بدرێتێ باشە، وەك ئەو وێنانەی لەگەڵ کورتە هەواڵ دا بڵاو دەکرێنەوە (کە زیاتریش لە ئەرشیفـەوە دێن)، یان هەنـدێ لەو وێنـانـەی لە لاپـەرەی هەمەرەنگ یا دوا لاپەرە بڵاو دەکرێنەوە - بڕوانە وێنە (١٥).

★ **شێوەی دەرخستن (إبراز)**: ئەم شێوە بڵاو کردنەوەیە بە زۆر بارو لە زۆربـەی لاپـەرەکـانـیش دا جێبـەجێ دەبێ بەتایبەتیش لە لاپەرەی یەکەم و دوا لاپەرە و لاپەرەی ڕیپۆرتاژدا.

دەرخستنیش لەم چەند شێوەی خوارەوەدا خۆی دەنوێنێ[63]:

- بڵاوکردنەوەی بە پانایی ٣ تا ٤ ستوون هەندێ جار دەگاتە ٦ ستوونیش.
- بە دووبارەکردنەوەی؛ واتە دووبارە کردنەوەی هەمان وێنە (جا چ شێـوەی ئاسـایی وەربگرێ یا بەپێچەوانە وەبێ)، ئەمەش زیاتر لە چاوپێکەوتن و ڕیپۆرتاژی ڕۆژنامەنووسییدا دەبێ.
- بە کۆکردنەوەی نێگەتیف و پۆزەتیفی وێنەکە لە یەك وێنەدا
- بە لێك دابڕاندنی.
- بە هێنانـەپێشـەوەی بەشێکی وێنـەکە، بە نموونە سیمای پیرەمـێردێکی مانـدوو زۆر شت دەگـەیێنێ ئەگـەر دەرهێنەر بەوەستایی دەری بخا.
- بە دانانی هەروایی (واتە بە پەرش و بڵاوی)، لەم کاتەدا دەبێ ستـوونەکانی دەوروبەری وێنەی لەو جۆرەو ناونیشانەکان و وێنەکانی تر بە ڕێك وپێکی دابنرێن.
- بە دانانی دوو قەوارەی جیاوازی هەمان وێنە لەتەك یەك دا.
- بە کێشانی هێڵێك بەدەوری وێنەکە.

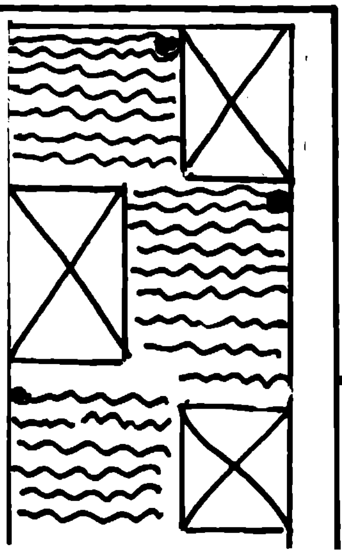

- وێنە (١٥)
بڵاوکردنەوەی وێنە لەگەڵ هەواڵ دا بەشێوەی لاونیو بە پانی نیو ستوون.

- وێنە (١٦)
وێنەیەکی فۆتۆگرافی بەرێگای کۆلاژ بۆ روونکردنەوە یا جاردان.

- بەهۆی هونەری کۆلاژەوە - بروانە وێنە (١٦).
- بە بەکارهێنانی رەنگ.
- بە بەکارهێنانی کوللەیی (شبك).

★ **شێـوەی ئاسـایی**: دەرهێنەر بەشێوەی ئاسایی دەتوانێ کەسـایـەتیـەکی لێـوەشاوە بە لاپەڕەکان بداو بیانرازێنێتەوە بەتایبەتی ئەگەر لە پاڵ ئەوەشدا هەوڵ بدا هێمنی لاپەڕەکە بپارێزێ.

لە شێـوەی ئاسـایی‌دا، دەرهێنەری رۆژنامەو گۆڤاری کوردی دەبێ ئەوەی لەبیر بێ کە چونکە بە تیپی عەرەبی چاپ دەکـرێ، ئینجـا بەپێی دەقی چاپکراو خوێنەر کە تەماشای رۆژنـامـە دەکـا یەکسـەر لەراستـەوە بۆ چەپ پێ دادێ، بە پێچەوانەی ئەو رۆژنامانەی بە تیپی لاتینی چاپ دەکرێن کە لە چەپەوە بۆ راستە.

ئینجا لە دانانی وێنەدا دەرهێنەر یا نەخشەساز پێویستە ئەوەی لەبەرچاو بێ.

نەخشەساز دەتوانێ سوود لە رێبازە هونەری‌یەکانیش وەربگـرێ کە بێگـومـان کاریـان کردووەتـە سەر هونـەری دەرهێنـانی رۆژنـامـەنـووسیش، هەروەها دەتوانێ سوود لە هونـەری پۆستەرو (جاردان)یش وەربگرێ لە دانانی وێنەدا. بروانـە وێنـە (١٧)، پێـویستـە هاوئـاهـەنگی‌یەك بۆ هەموو بابەتەکان پێك بهێنێ، لە هەمان کاتیش دا چەشەی گشتی‌ی‌و پەیـامی پیرۆزی رۆژنامەنووسی لەبەرچاو بێ، بەتایبەتیش کە ئێستاکە بەهۆی پێشکەوتنی رێگاکانی چاپ ئیشەکەی لەجاران ئاسانتر بووە. دەبێ ئاگاداری ئەوەش بێ کە:-

١- هەوڵ بدا هەمیشـە دەقەکە لەگەڵ وێنەدا بگونجێنێ نەك بەپێچـەوانـەوە، چونکـە نووسین دەتوانرێ پاشماوەی هەبێ ئاشکرایە کە لە وێنەدا ئەمە ناکرێ.

٢- ئەو وێنانەی بڕیاریان لەسەر دەدرێ بڵاو بکرێنەوە، هەوڵ بدا هەموویان بڵاو بکاتەوە، کە گەیشتە باری ناچاریش چەند وێنـەیـەك وەلا بنێ؛ پێـویستـە لەو وێنـانەوە دەست پێ بکا کەمتـرین بایـەخیان هەیە[١٤]، باشتریش وایە لەو حاڵەتانەدا بەهۆی بچووك کردنەوەی چەند وێنەیەك جێیان بکاتەوە لەوەی وەلایان بنێ.

٣- دەبێ ئەوە بزانێ کە هەرگیز وێنە لەگەڵ پاشماوەی دەق دا نابێ.

٤- لەهەڵبژاردنی وێنەدا (کە زۆر جار نەخشەساز خۆی وێنەی بۆ هەڵدەبژێرێ) هەوڵ بدا ئەو وێنانە دابنێ کە دەبن بەهۆی زیـاتر روون کردنەوەی دەق و پێدانی مەودایەك و خۆی لەو وێنـانـە بپـارێـزێ کە پێـویست نین و خوێنـەر هەمیشـە لەبەرچاوینی؛ بۆ نموونە لە باسێکی زانستی‌دا کەناوی پیاز یا تەماتەی تیا هاتووە پێویست ناکا وێنەکەی دابنێ چونکە هەموو کەس رەنـگ و شێـوەی تەمـاتەو پیازی لەکاتی خوێندنەوەدا دێتەوە بەرچاو.

٥- کەمی بەسوود بە زۆری بێ فایدە نەدا، چونکە بەقەد ئەوەی هاوسەنگی لاپەڕەکانی رۆژنامە سەرنج رادەکێشێ، هەرگیز بڵاو کردنەوەی وێنەی زۆر سەرنجی خوێنەر راناکێشی.

٦- هەوڵ بدا وێنەکان نەکەونە راستی ئەو شوێنەی رۆژنامەی لێ دەنوشترێتەوە.

- وێنە (١٧)
بەکارهێنانی وێنە لە جارلێدان دا بۆ خواردنەوەو کەل وپەل.

لێرەرا دەبینین پێوەندی وێنە بە دەرهێنانی ڕۆژنامەنووسی یەوە پێوەندی گیان بەلەشە کە هەندێ جار جێگایشیان دەگۆڕنەوە ئەمیان دەبێ بەلەش و ئەوەکەی تر بەگیان!!

دەوری نەخشەسازیش کەم نی یە، تەنانەت مەسئوولیەتی نەخشەسازیش لەلایەنی هونەری یەوە ئەگەر بەقەد مەسئوولیەتی سکرتێری نووسین نەبێ کەمتر نی یە.

● فەلسەفەی بڵاوکردنەوەی وێنە

«ئەگەر سی (٣٠) ساڵ
لەمەو پێش کامێرا داهێنرابووایە
لەوانە بوو ژیانم بە پیت تر دەبوو
دیلاکروا[٦٥]»

بوونی وێنە لە ڕۆژنامەدا بەهایەکی ئیستاتیکی دەداتێ و چالاکی وەبەر لاپەڕەکانی دەنێ... ناوەڕۆکی دەقە بڵاوکراوەکان لەباڵ خوێنەر دەکا، ڕای دەگرێ، پرسیاری دەخاتە پێش..
حەقیقەتە ڕاستی یەکانی بۆ یەکالا دەکاتەوەو پەیامی ی دەگەیێنێ و سەودایێکی دیکە بە تێکستەکانی داهێنان دەداو براقیێکی ئاهەنگدارتری پێ دەبەخشێ.
زەمەن دا دەکا..
تۆمارێکی مێژوویی یەو دەچێتەوە نێو مێژووەوە... بەڵگەنامەیە.
زەمانێکی سەرتاپاگیرە، هەموو تێ ی دەگەن. پرۆسیسی ڕاگەیاندن تیژرۆتر دەکاو کاری پێکگەیشتن و تێگەیشتن خێراتر.
«پێویستی یەکی سایکۆلۆژی بۆ ئادەمیزاد زامن دەکاو پێداویستی یە عەقڵی و ئاوەزی یەکانی بۆ جێبەجێ دەکا.. (تا ڕادەی ئەوەی) دەروونناسەکان لەو باوەڕەدان کە ئێمە بەوێنەیەکی عەقڵئامێز بیر دەکەینەوە..[٦٦]»
وێنە لەبەرابەر لێشاوی بێ ئامانی سینەماو تەلەفزیۆنیشەوە وەستاوە، لێیان دەسەنگرێتەوەو تەواویشیان دەکا..
خۆرایی نەبووە حەکیمێکی وەکو کۆنفۆشیۆس (٥٥١ ـ ٤٧٩

پ.ز) بلێ:
هەزار وشە ناتوانێ بەرموانی وێنەیەك بێتەگۆ!
بەلام بڵاوکردنەوەی وێنە چەکێکی دووسەرەیە.. خەنجەرە! ڕای گشتی لەباڵ یەك دەردێنێ.. ڕاستی یەکان دەخاتە ڕوو لەهەمان کاتیش دا دەبێتە هۆی شێواندنیشیان... چەواشەکردن! گەلۆ! تۆ بڵێ ی ڕۆژنامەنووسەکانمان لەم حەقیقەتە گەیشتبن؟
من پێم وایە فەلسەفەی بڵاوکردنەوەی وێنە بەمانا خڕگرەوەکەی لە چوارچێوەو سنووری ئەو خەونانە دایە..

دووەم :
کاریکاتێر

● کاریکاتێر چی یە ؟

(پەنجەنمایێکی مێژوویی)
وەهام دێتە بەرچاو کە هەر لە کۆنی کۆنەوە، ئەگەر لە شێوەی ئێستایشی دا نەبووبێ کاریکاتێر هەبووە، چونکە هەمیشە کاریکاتێر چ بەقەڵەم و چ بە وێنە چەکێکی تیژئامێزی بێهێزو ستەم لەسەر بووە بەرامبەر هێزی ستەمکار!...
لە گەلێك ڕووی ژیانی ئەو کۆنی کۆنەی مرۆڤیش کەش و هەوای ئەو تیز پێ کردنە هەست پێ دەکەین چ وەك نووسین یا لە کارە هونەری یەکان، بەتایبەتیش لە هونەری سەنگتراشی (نحت)دا، ئەوەی تا ئێستاش بەدەست کەوتبێ وەك تێکستی کاریکاتێری زیاتر بەسەر زمانی گیاندارانەوە بووە، بەلام بەدەریش نەبووە لە باسکردنی مرۆڤ. وەرە با پێکەوە ئەم یەك دوو تێکستە بخوێنینەوە کە هی وەختی سۆمەریەکانە نزیکەی سێ هەزار ساڵ پێش زایین بەڵکو زیاتریش:

«جارێکیان فیلێك بەرێکاوە بوو مێشوولەیەك چووە سەر پشتی و پەی ی وت: ئەرێ برا خۆ گرانم نەکردووی؟ ئەگەر گرانم کردووی

- وێنە (١٨)

هونەری کۆنی ...ندی‌یە سوورەکان.
خومبابا

زۆر نامێنمەوە لە سەرچاوەکە دادەبەزم..

فیل وەڵامی دایەوە، تۆ کێیت؟ چما ئەمن هەستم کردووە کە لەسەر پشتمی تا کە دابەزی هەستت پێ بکەم؟!![67]»

یان :

«لە نامــەی مەیموونێك دا کە بۆ دایکی ناردووەو باسی ئەو ئەشکەنجەیە دەکا کە لە هەردوو شاری (ئور) و (ئەریدو) دووچاری بوون هاتووە:

بۆ (لودی ـ لودی) دایکم، پێی بڵێ (ئوکو ـ دل بی) دەڵێ: ئور شاری شادی‌و خۆشیان و (ئەریدو)ی شاری ئاسودەیی... لەگەڵ ئەوەشدا من لە پشت دەرگــای هۆڵی مۆسیقــادا پاشمــاوان دەخـۆم و هەر خواخـوامــە لە برســان نەمـرم، نە نان و نە بیرەم تام نەکـردووە، بەزوویی کەسێکم بۆ بنێرە.[68]».

یان :

«ریوی‌یەك جارێ میزی بە دەریادا دەکرد، پاشان بە فیزێکەوە تەماشای دەکرد بەسەر سورمانەوە دەیگوت، عەجەب ئەو هەموو دەریایە لە میزی منە؟[69]»

هەر چەندە ئەم نموونانە مشتی خەروارن، بەڵام خەونە مۆرکراوەکان دەبینرێن و شێوەی کاریکاتێر ئامێز دەردەکەوێ.

ئەم مێخ نووسە کاریکاتێریانە لە تێکستە سۆمەرییەکانت زێتر بووە لە کاری هونەری‌شدا هەر بەو شێوەیە بووە، هێزی شەرو ستـەمکـار، باوەکـو وێنەشیان کێشرا بێ یا تراشرابێ، بەدرێژایی مێژوو هونەرمەندی دێرین بەپێی هوشیاری هەل و مەرجی ئەوسـا وێنــەی کێشـاوە یا لە بەردی تراشیـوە، هەر بەنمـوونــە وێنەی شەیتان یاخود وێنەی خومباباو... هی‌تر ـ بروانە وێنە (١٨)

لە میسری کۆنیشدا هەر بەو چەشنە بووە، کاریکاتێر لە میسردا ئەو کاتە زیاتر بەدیار کەوت کە فیرعەونەکان دەستیان دایــە داگـیرکـردنی وڵاتـانی‌تـرو گەلێکیـان لێ بە دیل گرتن؛ هونــەرمــەنــدی میسری تەمــاشــای کرد ئەو دیـلانــە نە لە فیرعــەونەکانن و نە لە کاهینەکان و نە نەجیم زادەشن، بەڵکو تەنها پیاون!!، بە تەنیا دیلن، بۆیە نەیدەتوانی بەبێ ترس و بە سەربەستی تێیانەوە رامێنێ!! لێرەدا بواری ئەوەی بۆ رەخسا بە کاریکـاتێر بیانبینێ ئیتر هات (بۆ نموونە) ئەو دیلانەی لە شێـوەی دەسکـە پیـازێك کۆدەکـردەوەو کەزیـان بەدەستی فیرعەونەوە بوو، دەستەکەی تریشی بە شوارکێکەوەیەو بەریان بووەتێ[70]!!

لە وڵاتی گریکیش دا ئەرستـۆ باسی کابرایەك دەکا ناو (بـۆسـۆن) کە بەوێنــە تیـزی بەخــەڵکی کردووەو بەوهۆیەوە ئازارێکی زۆریان داوە تا مردووە.

هونەرمەندانی مەزن (داڤنیشی) و (گۆیا) و (دۆمێ)ش ئەو جۆرە وێنانەیان کردووە.

بەڵام ئەمـرۆ کاریکـاتێر مەودایێکی دیکەی وەرگرتووەو پەیامێکی سیاسی‌و کۆمەڵایەتی پێیەو بەتەنها ئەوە نی‌یە هەر هێلکاری‌یەکی شێوێنراو بێ وەك هەندێ دەستیان داوەتێ‌و وای تێ دەگەن!!

بەڵام با بێین بزانین وشەی کاریکاتێر چی‌یەو چی دەگەیێنێ؟

لە بنەرەتدا کاریکاتێر وشەیەکی ئیتاڵی‌یە؛ (کاریکاتۆرا ـ Caricatura)

بەواتا ئەو وێنانەی زیادەرۆیی لە کێشانی‌دا کراوە[71]. لە فەرهەنگی (الفرید)ی (ئیتاڵی ـ عەرەبی)یشدا بە (رەسمێکی گاڵتەئامێز) هاتووە[72].

هەرچی چۆنێکـە، من پێم وایـە وێنەی کاریکاتێری لەو مانایە گەورەترە کە لە قامووس و فەرهەنگان دا پێی دەناسرێ، مادەم لە بنەڕەتدا بابەتی جیدیی‌و ئادەمیانە دەردەبڕێ‌و مادەم گیانی ڕەخنەی بنیاتنەری لەبەرە.

کاریکاتێر ئەگەر هێلکارییەکی گاڵتەئامێزیش بێ‌و هونەرمەند زیـادەڕۆیش لە کێشـانیدا بکـا؛ ڕەنگـدانـەوەی واقیـع و شلەقـانـدنی وەستـاویی‌و جۆشدانی بزاڤی پێوەند بەژیانە.. هاوارێکە بەڕووی کپی‌و خامۆشی‌و تێوەرامانێکی تیژئامێزیشە بەڕووی هاوارە ڤیژاویەکان!

هەر لەبەر ئەوەیشە کە لە هەموو هونەران زیاتر مەیانەی لەگەڵ کاری سیـاسیدا هەیـە، بەوەی بیرو بۆچـوون و هەڵوێست لەوێنەدا دەتوێنێتەوە بەو ڕادەیەی زۆر جار نەخوێندەواریش تێی دەگا.

کاریکاتێر بابەتەکانی بە جۆرێك فراوان بووە کە زۆر لە ئادگارو خاسیەتی قوتابخانە تەشکیلییەکانی تێدا دەبینرێتەوە.

پەراوێز :-

(٤١) بەڵام چ چاپێك هەر خوا بە خۆی بزانێ چەند بێ‌لەیزو شەپرێون.

(٤٢) ئێمە کە دەڵێین ڕۆژنامەگەری سوودی لە داهێنانەکانی تەکنەلۆژیاوە بینیوە، نابێ ئەوەیش فەرامۆش بکەین کە (ئەم سوودە) نە هەموو ڕۆژنامەگەرییەکی گرتووەتەوە، نە ئەوانەی توانیویانە سوود وەربگرن مەرجە بیان توانیبێ بیکەیێنن!! ئەمەش سەبارەت بە زۆر ئەگەران بووە، سەرەڕای بارو بۆچوون و جۆری ڕژیمی ئەو وڵاتە.

(٤٣) محمد رشاد - التصوير الضوئي - گۆڤاری المصور العربي - ژمارە (٥) ل ١٥

(٤٤) ڕۆژنامەگەری کوردی لە عیراق دا تاکە سەرچاوەی بۆ وێنە، ئاژانسی دەنگ و باسی عیراقی‌و ڕۆژنـامـەو گۆڤـارو چاپەمەنی دیکەی بێگانەیەو هیچ ڕۆژنامەیەکمان تا حاڵی حازریش نییە کە پێوەندی ڕاستەوخۆی بە ئاژانسێکەوە هەبێ جگە لە (ئا. د. ع).

(٤٥) بڕوانە: د. ابراهيم امام - دراسات في الفن الصحفي - ل ٢٩١

(٤٦) بڕوانە: محمد محمود شلبي و د. ابراهيم امام - فن التصوير الضوئي - ل ٢٥١.

(٤٧) عبدالجبار محمود علي - التصوير الصحفي - ل ٣٦.

(٤٨) هەر ئەو سەرچاوەیە.

(٤٩) جاری وایـە هێڵکـاریش بەتـەنێ وێنـەی دەگـیرێ، ئەمەش ئەو کاتە دەبێ کە قەڵەمکێشەکە گەورەکردن و بچووك کردنەوەی بوێت.

(٥٠) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: سمير صبحي كامل - صحافة تحت الطبع - دار المعارف - قاهيرە ١٩٧٤ ل ١٧٤.

(٥١) د. سنـان سعيـد - الاخراج الصحفي - چەند محازەرەیەك بۆ قوتابیانی بەشی ڕاگەیاندنی سەر بە کۆلێژی ئەدەبیاتی دانشگای بەغدا.

(٥٢) لوی دی جانیتی - فهم السينما - وەرگێڕانی: جعفر علي - دار الرشيد - بەغدا ١٩٨١ ل ٧٥.

(٥٣) هەر ئەو سەرچاوەیە ل ١٥.

(٥٤) هەندێ جار ئەمە بەهۆی هەڵەی چاپ ڕوودەدا، بەوەی دەبینی وێنەکان جێیان دەگۆڕێ، ئەم هەڵەیەش زیاتر لەبەشی (ڕاپەڕاندن) و (مۆنتاژ)دا دەکرێ.

(٥٥) هەر بە نمـوونـە بڕوانـە زۆربەی ژمارەکانی ڕۆژنامەی (هاوکاری) و (پاشکۆی عیراق)و گۆڤاری (ڕەنگین).

(٥٦) ئەوەی سەرنج ڕادەکێشێ گۆڤاری (کاروان) تا ئێستا نەیکردووە بەعادەت ئەگەر نووسینەکە خۆی وێنەو قەڵەمکێشی لەگەڵ دا نەبێ، وێنەی ئەگەر لە ئەرشیفیش بێ بۆ پەیدا بکا، هەر چەندە جاروبار مۆنتیفی بۆ هەندێ دەقی ئەدەبی کردووە. بەڵام (کاروان) سیفـەتێکی باشی هەیـە بەوەی ئەو وێنـانەی لەگەڵ نووسینەکان دێن هەموویان بڵاو دەکاتەوە، وەکی دی (تەندروستی و کۆمەڵ) بە پێچەوانەوەیە ئەگەرچی پشتی تەواویان بە ئەرشیف بەستووە.

(٥٧) محمـد عثمـان زادە - ساڵی ١٩٤٦ لە هەولێر لەدایك بووە، دەرچووی کۆلیجی ئەدەبیـاتی دانشگـای بەغـدایـە/ بەشی کوردی، لە سەرەتای ساڵی (١٩٧٠)وە وەك نەخشەسازو خۆشنووس لەڕۆژنامەگەریی کوردیدا کار دەکات.

ئێستا بەڕێوەبەری هونەری هەردوو گۆڤاری (کاروان) و (تەندروستی‌و کۆمەڵ)ە.

(٥٨) هەنـدێ جار وێنـەگر هەر خۆی هەوڵێك بە زنجیرە وێنەیەکی یەك بەدوای یەك دەگەیێنێ بێ ئەوەی نووسینی لەگەڵ دا بێ.

(٥٩) د. ابراهيم امام - دراسات في الفن الصحفي - ل ٣٠٥.

(٦٠) د. محمو ادهم - الصورة الصحفية، دراسة في المصادر والمؤثرات - چاپخانەکانی دار البيضاء - قاهيرە ١٩٨٨ ل ١٣٣.

(٦١) عادل كامـل - افكـار حول الفوتوغراف - گۆڤاری (المصور العربى) ژمارە (٤) ئەیلولی ١٩٨٥ ل ١٤.

(٦٢) سیاسەتی ڕۆژنامە، لە زۆر شوێنی ئەم نووسینەمان دا هاتووە: لێرەدا پێویستە بڵێـین کە ئێمـە مەبـەستمان لە سیاسەتی ڕۆژنامە کۆمەڵێك بنەماو ڕێرەوە سازاندنە ڕۆژنامە لە وەڵامی ئەوەی چی بڵاو بکاتەوەو چۆنی بڵاو بکاتەوە پێوەی بەند دەبێ.

(٦٣) لەهەر حاڵەتێکیش دا بێ دەرهێنەر نابێ ئەوەی لەبیر بچێ کە دەرخستنی وێنە پێویستە لەگەڵ ناوەروکی دەقەکەدا بێتەوە ئەگینا کارەکەی بە پێچەوانەوە دەکەوێتەوە.

(٦٤) ئەوەی جێی داخە هەندێ لە ڕۆژنامەو گۆڤارەکانمان نەك هەر وێنە کەم بایەخەکە وەلادەنێن، بەڵکو ئەو وێنانەیش بڵاو ناکەنەوە کە نووسەر خۆی دەینێرێ، بەتایبەتیش ڕۆژنامەی (هاوکاری)، ئەوە بێجگە لەوەی هەمیشە وێنە لەگەڵ دەق دەگونجێنن، جا بە بچووك کردنەوەی لەڕادە بەدەر بێ یا بە بڕین!!

(٦٥) بڕوانە: نوری الراوی - نبؤات لمستقبل آلة التصوير - گۆڤاری (المصور العربي) ژمارە (٥) تەموزی ١٩٨٦ ل ٢٧.

(٦٦) محمود علم الدين - الصور الفوتوغرافية في مجالات الاعلام - ل ٣٤.

(٦٧) طه باقر - مقدمة في أدب العراق القديم - بەغدا ١٩٧٦ ل ١٨٢

(٦٨) هەر ئەو سەرچاوەیە.

(٦٩) هەر ئەو سەرچاوەیە.

(٧٠) سمير صبحي كامل - صحافة تحت الطبع - قاهيرە ١٩٧٤ ل ١١٧.

(٧١) هەر ئەو سەرچاوەیە.

(٧٢) بڕوانە: رياض جيد - القاموس الفريد - (ايطالى - عربي) - دار الجيل - بێرووت ١٩٧٥ ل ١٠١